

САМУР

№ 11 (365) 2023-йисан 30-декабрь

Онлайн

1992-йисан январдилай акъатзава

2024-ЙИС КВЕЗ КУТУГРАЙ!

Цийивилер

www.samuronline.com

СЕЧКИЯР КЪИЛЕ ФИДА

Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиеван серенжемдалди 2024-йисан 7-февралдиз чи республикада вахтунилай вилик Президент

хкядай сечкияр къиле фида. Сечкийрин Къилин Комиссияди “Цийи Азербайжан” партияди кандидатвал къалурнавай Илгъам Гьейдаран хва Алиев Азербайжан Республикадин Президентвиле кандидат къалурун тестикъарнава.

Эхиримжи 20 йисан къене Президент Илгъам Алиеван регьбервилек кваз Азербайжанди чЪехи агалкъунар гъилик авуна. Уълкведин экономика вилик фена, агъалийрин гъалар хъсанвилехъ дегиш хъана. Президентди вичин къецепатан сиясатдалди вири дуьньяда Азербайжандин нуфуз хкажна.

Илгъам Алиеван тарихдин метлеб авай лап чЪехи агалкъун ам я хьи, адан регьбервилек кваз Азербайжанди Къарабагъ эрмени чапхунчийрикай азад авуна. Алай вахтунда азад хъанвай чилер кВачел акъалдар хъийизва, шегъерарни хуьрер чкадиз хкун патал зурба эцигунар къиле тухузва.

РЕХЪ ТУЪКУЪР ХЪИЙИДА

Чи республикада рекъерин къайгъу чЛугун, абур гуьнгуьна хтун, агъалияр патал даГана регъатвилер арадиз гъун хъсан адетдиз элкъвенва. Алай

йисан 28-декабрдиз Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиева и рекъяй мад са серенжем къабулна. А серенжемдив къадайвал, виликай къезмай 2024-йисуз Кцар райондин Кцар-Худат (18 к)-Лангу-Чакалар къишлах-Урвауба-Атлухан-Кузун къишлах-Зиндан Муругъ къишлах-Аваран къишлах рехъ гуьнгуьна твада. И рекъи 5 агъзур агъалияр яшамиш жезвай 7 хуьр галкГурзава.

Рехъ туькГуьр хъувун патал Азербайжандин Автомобилдин Рекъерин Агентстводиз сифтедай 1,2 миллион манат пулунин такъатар чара ийида. Цийи йисан сифте йикъарилай гаГунна рехъ гуьнгуьна хтун патал герек тир техникадин ва кВалахдай къуватрин къайгъу чЛугвада. КВалах вахтунда ва хъсандиз къилиз акъудун патал талукъ идарайриз ва Азербайжандин Министррин Кабинетдиз тапшуругъар ганва.

ЧИ ТАВАТАР - АЛИМАР

ПЕНКЕР АВЧИЕВА

1996-йисуз Нью-Йоркдин Илимрин Академиядин академиквиле хкягъайла Пенкер Авчиевадиз вичин илимдин кВалахрихъ галаз дуьньядин мад гъи уълквейар марагълу жедатла чизвачир. Цуд йис алагайла ам са шумуд уълкведин академиядиз хкяна. Адан илимдин кВалахрив 30 къван уълквейрин алимар марагълу жезва.

Москвада Россиядин Илимрин Академиядин къилин лабораторийрикай садаз регьбервал гузвай вахтунда биологиядин илимрин доктор, профессор Пенкер Авчиева 200-ев агакъна илимдин кВалахрин ва монографийрин автор тир. Адан эсерар дуьньядин халкъарин 40 къван чЛалариз элкъуьрнава. Дагъустандин СтГал Сулейманан райондин Къулан СтГал хуьрай тир Пенкеран тВар “Дуьньядин илимдин гъетер” энциклопедияда гъатнава. ООО “Биосинтез” фирмадиз регьбервал гуз гатГунай эхиримжи йисара илимдин рекъяй адан агалкъунар мадни пара хъанва.

ТАМАРА ШИХНАБИЕВА

Дагъустандин СтГал Сулейманан райондай дуьньядиз сейли мад са дигъегъли алим акъатнава. Вини СтГал хуьре дидедиз хъайи Тамара Шихнабиева педагогикадин илимрин доктор, Ломоносован тВарунихъ галай Москвадин Гьукуматдин Университет-

дин профессор, Информатизациядин Академиядин академик я. 2009-йисуз компьютердин илимар чирунин методикадай докторвилеин диссертация хвейи, 100 къван илимдин кВалахрин автор тир Тамаради сифте яз интеллектдиз талукъ тир чирвилер къачудай “Каспий” система арадиз гъана. Алай вахтунда и системадай Москвадин, Санкт-Петербургдин ва Россиядин маса шегъеррин институтри менфят къачузва.

Интернетда информация туькГуьр хъунин проблемаяр тупЛалай ийизвай лезги алимдин илимдин кВалахрив дуьньядин 20-далай гзаф чЛалариз элкъуьрнава. Ада информатикадик ва гъисабна чирдай техника арадиз гъуник чЪехи пай кутунва.

МАЙСА КЪАЗИЕВА

Москвада кВалахиз вири дуьньядиз сейли хъанвай илимрикай сад экономикадин илимрин доктор, профессор Майса Къазиева я. 1947-йисуз Магъачкъала шегъерда дидедиз хъайи ада юкъван мектеб къизилдин медалдалди, Москвадин Халкъдин Майишатдин Институт яру дипломдалди акъалтГарна. Ина аспирантура акъалтГарай адан кандидатвилеин диссертация ктаб хъиз чап хъайила гъийлай-гъилиз фенай.

2002-йисуз ада къецепатан уълквейрин экономикадин проблемайриз талукъарнавай докторвилеин диссертация хвена. Гзаф йисара Москвадин

Финансрин Академияда ва Дуьньядин Халкъарин Университетда кВалахрив Маисадин илимдин кВалахрив 30 къван чЛалариз элкъуьрнава. М.Къазиева 150-дав агакъна илимдин кВалахрин, монографийрин ва тарсарин ктабрин автор я.

ФАТМА АЛЕКБЕРОВА

Гъеле Совет гьукумат чукГун тавунмаз вичин дуьнья дегишарай Фатма Алекберовадиз Москвадин са шумуд академикди “СССР-дин медицинадик пай кутур алим” хътин тВар ганай.

Вич Дербент шегъердай тир Фатмади Дагъустандин Медицинадин Институт яру дипломдалди акъалтГарнай ва 1965-1981-йисара ина галукъдай азаррин кафедрадиз регьбервал ганай. Медицинадин илимрин доктор, профессор Фатма Алекберовади сифте яз Къаякентдин минералрин чешмеяр ахтармишнай ва абурун минерал квай ятарив галукъдай азарар сагъардай методика гъазурнай. Адан и илимдин кВалах Москвада чап хъанай. Сифте яз Къаякентда Республикадин Бруцеллэздин Азархана арадиз гъайидини Ф.Алекберова я.

200-ев агакъна илимдин кВалахрин автор тир профессор Фатма Алекберова Дагъустандин ва РФ-дин лайихлу духтур хътин гъуьрметдин тВарариз лайих хъанай. Къурагъ райондин азарханадиз адан тВар ганва.

ШЕЙХ МЕГЪАМЕД ЯРАГЪВИДИН ВЕСИЯР

■ Къафкъазда муъризмдин бине кутур, Имам Шамилан муаллим хъайи Шейх Мегъамед Ярагъви лезгийрин чехи философ, шаир, дагъвийрин арадай акъатай сад лагъай демократ, хайи халкъдин, гъакъни Дагъустандин маса халкъарин азадвал хуън патал дагълана женг чугур къагъриман я.

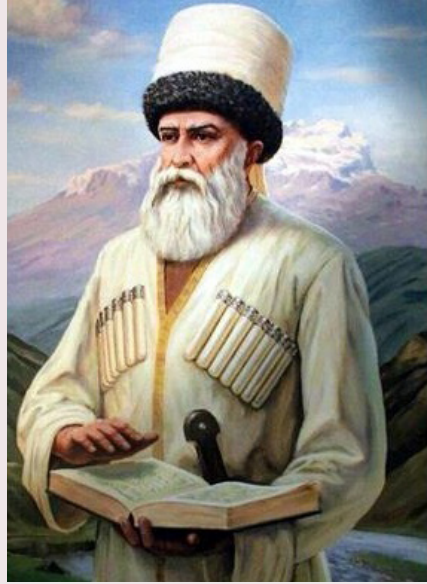
1838 - йисуз Къафкъазда урусин чапхунчийрин аксина женгер генани къати хъайи Чавуз вичин дуънья дегйшарай Ярагъвиди Дагъустандин халкъаривай эхирдалди женг чугун тлаабнай ва абур паталди вичин машгъур 20 веси тунай.

Шейх Мегъамед Ярагъви рагъметдиз фейила Имам Шамила вичин муаллимдин къацу кафандал накъвар авадарнай. Маса ксарини Шамилан саягда адаз икрам хъувунай. Гъа йикъалай абур милли азадвал патал женгера чпин муаллимдин фикиррикай генани кевелай менфят къачунай.

Агъадихъ чна Шейх Мегъамед Ярагъвидин 20 веси чапзава:

1. Гъар са инсан дуъньяда вичи виридалайни хъсан яз гъисабзавай са куънин чхалахъ хъун герек я.

2. Чи бубайрин сад лагъай веси гъамиша

азадвал хуън хъайиди я. Куъ сад лагъай мурад азадвал, эхиримжиди имансузриз нифрет хъана къанда.

3. Вуж мусурман ятла, ам азад кас хъана къанзава ва вири мусурманарни барабар хъун герек я.

4. Куъне куъ риклер куън кевера твазвай лукъилин руъгъдикай азад ая.

5. Зулумдик квайбуру чеб азад авуна къанда, азад ксари луквал яргъаз авун герек я.

6. Динди инсан гужлу, диндин чхалахъ тахъуни ам кичеди ийида.

7. Женг чугу – азадни жеда. Чир хъухъ, лукларин дуъайриз Аллагъди яб гудач.

8. Чал садан зулум алатла, къантла ам дингъгли хъуй, къантла динсуз, чи вири крарни фикирар беябурчивилиз элкьева.

9. Мусурманди гъич саданни лукъ тахъана гъич садазни харжи гана къанзава.

10. Гъич са мусурманни са нин ятлани гъилик квай эгъли ва я лукъ хъана къанда, ада чи дин чуклурун ва мягъкемарун патахъай къайгъу чугуна къанзава, чи дин арадай акъудиз алахъзавай патан халкъарин лукъ хъиз яшамиш хъана къанзава.

11. Низ халисан мусурман жез къанзава, жагъ-жалалдин есир тахъана, йифиз-юкъуз дуъа авуна, гунагъкарин гъай-гъарай алай машгулатривай, абурун вагъшиз къуьлерунивай яргъаз хъана, рикляй халикъдиз икрам авуна зи талим чира.

12. Квевай гунагърикай хкатиз жеда:

пис машгулатарни пис крар яргъал ая, чехир – шейтандин и михъи тушир магъсул хъвамир,

къалиянар чугъазвай гавурриз ухшар жез алахъмир.

13. Чахъ лукъ хъунилай гъейри маса кичевал хъана къанзава, гавуррин гъилик акатун чехи беябурчивал я... Женг чугу – куън азад жеда; къейитла – куън бахтлу жеда!

14. Женг чугвадай вахт алукъайла къегъалвал къалуриз гъазур хъухъ!

15. Куъмек тлаабзавазда куъмек це, гунагърилай гъил къачунвайдак къамир.

16. Риклин мискъивиликай жув хъухъ – ада вун зегъерлу гъульагъди хъиз къасда, маса зегъерар гана зегъерламышда.

17. Лагъанва: къивенкъе асландивай яргъаз хъухъ. Ам инсан пад-пад ийидай виридалайни фендигар душман я. Аслан – ви мискъи рикл, сикл – вун чугу рекъе твазвай шейтандин я. Вун абурукай, иллаки асландикай игътиятлу хъана къанда.

18. Инаг азадвал я, анаг – женнет. Хкъагъун герек я. Куъне вучиз гежел вегъизва?

19. Адалатсузвилин аксина женг чугу, жувни адалатлу хъухъ.

20. Диндин рекъе гъелек хъанвай ксар къенвайдай къамир – абур виридалайни жанлу я.

«САМУР»

ЧЕШНЕ КЪАЛУРЗАВА

■ Играми редакция! Алай вахтунда Россиядин лезгийр гъаф яшамиш жезвай вилайтрикай сад Краснодар я. Кубанда чи ватангълийр генани гъаф ава. Ина абурун бязи гъвечи хуьрерни арадиз атанва. Гъеле къад йис инлай вилик Кубандин лезгийри тукъуьрай “Лезгийр” жемиатди маса регионрин медениятдин меркезриз чешне къалурзавай. Хайи чал ва милли адетар хуън патал и къватгалди къиле тухузвай крари вири вилайтдин лезгийр агудзавай. “Лезгийр” къватгалдин регъбервилек кваз Динский райондин Нововеличковская станцада яшамиш жезвай чи ватангълийри ина лезги мектеб, ансамбль ва “Жуванбуру” твар ганвай клуб тешкилна. А йисара Кубандин лезгийри 20-далай гъаф фермервилдин майишатар арадиз гъанай.

Гила и вилайтда 60 агъзур къван лезгийр яшамиш жезва. Чи ватангълийрикай гъафбур эцигунрални бизнедал машгъул я. Бязи лезгийрихъ керпичрин ва консервийрин хсуси заводар ава. Фермервилдин майишатрин къадар 30-далай гъаф хъанва.

Са береда Кубанда “Лезгийр” къватгал арадиз

гъайи Ярагъмед Ярагъмедов, карчи Тпайиб Жафаров хътин чи къегъал ватангълийрин рехъ давамарзавай лезгийр вилайт тирвал къанватлани, абур дагълана сад-садахъ галаз алакъа хуъзва. Чпихъ мумкинвилер авай ксари дарвал чугъазвайбуруз куъмек гузва. Рикл шадардай крарикай сад ам я хъи, чи бязи бизнесменри аялринни ветеранрин фондари, ибадатханайриз куъмек гун чпин буржи яз гъисабзава ва и кардив мукъувай машгъул жезва.

Кубандин лезгийри Яран сувар ва мехъерар иллаки гурлуз тухуда. Ина абурухъ къилди “Мехъер” твар алай дарамат ава. Дараматда фад-фад шадвилдин мярекатар къиле фида. Чи мехъеррик ина яшамиш жезвай маса халкъарин векилрини мукъувай иштиракда. Абурунни лезгийрин арада мягъкем дувтилин алакъаяр ава.

Шихагъмед БАБАХАНОВ,
РФ-дин Краснодар вилайт

МЕКТЕБАР ЭЦИГНАЙ

■ Играми редакция! Лезгийр къелунал рикл алай халкъ тирди гъеле юкван виш йисара араб тарихчийри къилди къейд авунай. Абуру XII-XV виш йисарин лезги медресайрикай, араб чхалай лезги чхалаз элкъуьрнавай ктабрикай, чи машгъур алимрикай гъаф малуматар ганва.

1842-йисуз Къуба уездда авай 28 мектебдикай 16 лезги хуьрерин мектебар тир. Идалай гъейри анжах Къуба пата 18 лезги хуьре медресаяр авай. Вири мисклинра аялриз ва чехибуруз тарсар гузвай.

1907-1914-йисара чи машгъур журналист ва маарифчи Режеб Амирханова, гъакъни маса лезги алимри ва маарифчийри Къиблепатан Дагъустанда ва Кеферпатан Азербайжанда лезгийриз цийи мектебар ачухарун патал гъаф алахъунар авунай.

1907-йисуз Къубада лезгийри арадал гъайи «Пак

межлисди» и кардиз мукъувай куъмекар ганай. Цийи мектебар эцигун патал гъакъни Бакудин лезгийрикай Айдунбег Къайинбегова, Асвар Камалова, Селимхан Сулейманова, Рамазан Жамалова, Мегъамадагъа Аюбова, Къарабег Тарханова, Дагъустандин лезгийрикай Нисреддин Султанова, Гъалиб Юзбегова, Фетягъ Магъмудова, Агъабег Агъмедова, Самед Аюбова, Къуба уезддин лезгийрикай Абдулагъ эфенди, Гъажигъ Расула, Жаруллагъ эфенди, Гъажигъ Исгъакъ агъади пулунин такъатралди куъмекар ганай. Гъа ихътин алахъунрин нетижа яз 1907-1914-йисара Къиблепатан Дагъустандин ва Кеферпатан Азербайжандин лезги хуьрера 26 цийи мектеб эцигна кардик кутунай.

Мурад МЕГЪАМЕДОВ,
Къуба

ЧАХЪ КЪЕГЪАЛАР ГЪАФ АВА

■ Играми редакция! Куъне “Самурдин” алай йисан 30-ноябрдин чапдай акъудай эхиримжи нумрада ганвай “Чи къегъал рухваяр” макъалади заз ва захъ галаз санал къвалахъзавай чи лезги дустариз гъаф метлебрикай хабар гана. Чаз икван гагъди Имам Шамилай гуьгуьнниз вад йисуз – 1859-1864-йисара урус пачагъдин къушунрихъ галаз женг чугур Къиблепатан Дагъустандин лезгийрин имам Гъажигъ Мургуз агъадикай, Ватандин Чехи дяведин йисара лезги разведчик Мурад Качаева немсерин арадиз физ, са-сад къаз полкуниз 2 агъзур фашист гъайидакай, ам виридалайни гъаф немсерин офицерар есирда кър разведчик тирдакай хабар авачир.

Макъалада куъне чи машгъур алим, шаир, сиясатчи ва лукъман Мирза Али ал-Ахътидикай ва вири дуъньядиз сейли алим Закидин Рамазановакайни малумат ганва. Гъа инал заз лугъуз къанзава хъи, чахъ ихътин къегъалар гъаф ава. Исятда Вильнюсда яшамиш жезватлани, за “Самурдин” вири нумраяр къелзава. Заз жуван хайи лезги чхалаз хъиз, азербайжан, урус, ингилис, поляк, латыш чхаларни хъсандиз чиди.

Алай йисан гатуз дустари заз Бакудай къе гъаф къиметлу ктаб – “Лезги чхалани азербай-

жан чхалан гафарган” ва “Азербайжан чхалани лезги чхалан гафарган” ктабар ракъурна. За, чи хизанди ва Вильнюсда яшамиш жезвай лезгийри ихътин гафарганар арадиз гъанвай чи къелемгълийриз – Седакъет Керимовадиз ва Музеффер Меликмамедоваз разивал къалурзава ва виликай къевезмай 2024-йисуз абур мадни зурба агалкъунар тлаабзава.

Авайвал лугъун хъи, “Самурди” заз хайи чхални хайи тарих гъаф къанарна. Гъеле Англияда университетда къелдай чхалаз заз и уьлкъевдин энциклопедиядай ва бязи ктабрай лезгийрин гъакъиндай малуматар гъатна. Месела, а чешмейра Къафкъаздай акъатай машгъур философрин арада лезгийрикай Али эфенди Гиливидин, Омар Гуьсейнован, Жамал Мутагирован, Абдусалам Гуьсейнован, Агъед Агъаеван, Осман Эфендиеван, Анвер Агъмедован тварарни гъатна. Им гъар са лезгидихъ дамах кутадай кар я. Дуъньюдин философиядин илимдихъ пай кутур ихътин зурба алимрикай “Чи къегъал рухваяр” рубрикадик кваз “Самур” газетдай макъалаяр къелун чи эрзиман я. Чна мумкин ятла кевеай и мурад къилиз акъудун тлаабзава.

Эмиль ШИРЗАДАН ХВА,
Вильнюс шегъер

КЪУБА ПАТАН ЛЕЗГИ НУГЪАТАР

АБУР ГЪИКИ ЧИРНАВА: АГАЛКЪУНАР, ТАТУГАЙВИЛЕР

КВЕЗ ЧИДАНИ?

ЯРГЪАЛДИ ФЕЙИ ЖЕНГЕР

1830-йисуз урусрин къушунри Жар-Балакен къилий-къилди пацук кутуна ахпа Дагъустандин бязи вилаятар чапхунин къетІна. Генерал Паскевича Балакендай Дагъустандиз физвай рекъер къуна. 1830-йисан февралдиз урус къушунри Балакендин вири хуърер муъгъярна.

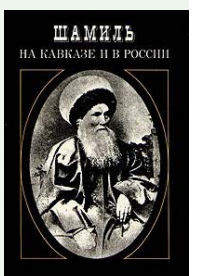
Июндин вацра Дагъустандин лезгийар жарвийриз куъмек гуз атана. 21-июндиз лезгийринни урусрин арада джаве къарагъна. Къве патайни вишералди инсанар гъелек хъана.

1830-йисан 12-сентябрдиз Дагъустандай Гемзет бег къиле аваз 2 агъзур лезги атана. Чкадин агъалийри чпин къуватар лезгийрихъ галаз сад авуна. Лезгийри са вацра вири рекъер элкъуърна къуна урусрин къушунар царице тунуна. 15-октябрдиз къиле фейи ягъунра лезгийар гъалиб хъана. Ингъе са къадар вахтар алатайла чкадин агъалийрин чпин арада наразивилер гатгунна. Идакай менфят къачур урус пачагъдин генералри лезгийрин Чехибурхъ галаз ислегъвиллин икърар кутгунна. Дагъустандай атай куъмекар 10-ноябрдиз Закъаталадай хъфена. Идалай гуъгъуниз – 14-ноябрдиз урусри Балакендиз гъужумна чкадин агъалияр куъварна, бунтуниз регъбервал гайибурукай 32 кас дустагъна.

ГЕНЕРАЛДИН ПАПА КХЪЕНАЙ...

1831-йисуз Имам Къазимегъамеда чеченар урусриз акси женгиниз къарагъарна. Чеченрин виридалайни Чехи хуере – Герменчугъда 3 агъзур касди урус къушунрин рехъ атгун къетІна. Къазимегъамеда чеченриз куъмек гун патал Герменчугъдиз 800 лезги атлуни гъана. Генерал Вельяминова чеченрилайни лезгийрилай пудра Чехи къуватрив хуър элкъуърна царице тунуна. Гъаки ятІани дагъвийри эхирдал къван женг Чугуна. Генералди артиллериядин куъмекдалди хуър дарбадагъна. Квалери цай къуна. Ингъе цай къуна кузвай дагъвийри эхир нефесдалди душман хуъръуз ахъайнач.

Генерал Чичагован папа – М.Н.Чичаговади 1889-йисуз Санкт-Петербургда басмадай акъудай “Шамиль на Кавказе и в России” ктабда кхъейвал, дагъвийрикай садни теслим хъанач. 72 кас цайра кана Чух хъана. Лезгийрикай чпел хирер хъанвай 6 кас сагъ амукъна, амайбур вири женгина къегъалвилелди къена.

Кхъинрин чІал (эдебият чІал) вилик тухун патал нугъатрин чІалакай менфят къачун чарасуз тирди гъеле алатай асирдин 50-йисара чи тІвар-ван авай алим Мегъамед Гъажиева къилди къейд авунай. Ада вичин “Лезги чІалан ахъегъ диалектдин къетІенвилер ва тарс гудай вахтунда абур гъисабда къачун” макъалада **(Дидед чІалан учителриз куъмек. Магъачкъала, 1954, ч. 31-34)** сифте яз кхъинрин чІаланни нугъатрин алакьадикай веревирдер авунай. Алимди гъакІни са шумуд йисуз зегъмет Чугуна “Лезги чІалан къуба диалект” тІвар ганвай гзаф кхъиметлу монография кхъенай.

Мегъамед Гъажиевал къведалди Къуба наречидикай П.К.Услара ва А.Н.Генкоди чпин фикирар къелемдиз къачунай. Амма и машгъур алимрин кІвалахриз са къадар татугайвилер хас я. П.К.Услара лезги чІал къве Чехи нугъатдикай – куъре ва ахъегъ нугъатрикай ибарат тирди къейд ийизва. Ада къилди къуба нугъат авайди къалурзавач **(Килиг: Услар П.К. Этнография Кавказа. Языковедение. XI. Кюринский язык. Тифлис, 1896, ч. 6).**

Профессор А.Н.Генкоди вичин “Къуба наречие” очеркда **(Материалы по лезгинской диалектологии. Кубинское наречие. Л., 1929, ч. 317-342)** Къуба патан лезгийрин рахунар са къадар дериндай чирнава ва сифте яз ам къилди наречие тирди къалурнава. Ингъе адавай Къуба наречидихъ галаз алакьалу гзаф суалриз жаваб гуз хъанвач. М.М.Гъажиева кхъизвайвал, адан КІвалахдай къуба наречидихъ гхъихътин морфологиядин къетІенвилер аватІа къатгуниз жезвач. Ада вичин 500 гафуникай ибарат тир гафарганда къве наречидин гафар гекъингдайла, гъакІни бязи къейдер ачухардайла гъалатІриз рехъ гуз ва. Авторди гъатта къуба наречидин бязи гафарни урус чІалаз дуъздаказ элкъуърнавач. И КІвалахдихъ маса татугайвилерни ава.

Мегъамед Гъажиеван “Лезги чІалан къуба диалект” (урус чІалал) монография и рекъяй гзаф къиметлу илимдин КІвалах я. Гъавилай академик А.Г.Гуълмегъамедова кхъенай: “Къуба нугъатар ахтармишунни М.М.Гъажиеваз лезгийрин диалектологиядин картада метлеб авай дегишвилер къиле тухудай мумкинвилер гана: 1) Ада яркИвийрин – куъревийрин ва къубавийрин рахунри са диалект тешкилзава лугъузвай П.К.Усларанни, Къуба патан лезгийрин рахунар къилди наречие я лугъузвай А.Н.Генкодин арада авай гъуъжет эхиримжидан хийирдиз гъялна. 2) Адан ахтармишунри “къуба наречидин” мана гъакъикьидакъа ачухарна”. **(Гюльмагомедов А.Г. О научной деятельности Магомедовича Гаджиева. В кн.: М.М.Гаджиев. Махачкала, 1997, ч.22).**

Гъайиф къведай кар ам я хъи, алимдихъ Азербайжандин чилерал дуъшуъш жезвай вири нугъатар илимдин рекъелди эхирдал къван ахтармишдай мумкинвилер хъанач. Адан бязи фикирар филологиядин илимрин доктор Ш.М.Саадиева къилди

акъудна. Мисал яз и автордин “Азербайжандин лезги нугъатар” кІвалах (гъилин хатІ) къалуриз жеда. Ш.М.Саадиева и илимдин КІвалахда хъилерин нугъатдин фонетикадин къетІенвилер, кузун, манкъулидхуър, уъшгъун, хъимил нугъатрин фонетикадин, лексикадин ва морфологиядин къетІенвилер ачухарнава.

Къуба наречидихъ галаз алакьалу яз чи машгъур алимрикай У.А.Мейлановадин ва Б.Б.Талибован макъалаяр, А.Г.Гуълмегъамедован “Къуба нугъат” **(“Къизил Къусар” газет, 1964-йисан 7-май)** макъалани фикир желбдайбур я. Са береди чи тІвар ван авай шаир Забит Ризвановани Къуба патан нугъатар ахтармишна **(Килиг: Забит Ризванов. Газетди къенвай миллетдал чан хкида. “Самур” газет, 1992-йисан 2-8 март).**

Чка атанваз лугъун хъи, Къуба патан нугъатрикай икъван материалар аватІани, абур тамамвилелди чирнавач. Къиле тухвай ахтармишунра лагъайІа, са къадар гъалатІриз рехъ ганва. Гележегда татугайвилер арадай акъудун патал чи машгъур алим ва кхъираг Агъед Агъаеван гафар рикІел хкана КІанзава: “Дагъустанда лезгийриз исятдани Азербайжандин лезгийрин тарих чизвач. Лезгийрикай рахадамаз ва кхъидамаз, адет яз, Азербайжандин лезгийар кваз такъуна анжах Дагъустандин лезгийар фикирда къазва. Ва я аксина, Азербайжандин лезгийриз Дагъустандин лезгийрин тарих пис чизва. Амма лезгийар вири са халкъ я. Адан пунар сифте яз Къуба пата мягъкем хъайиди я”. **(А.Агъаев. Лезгистан азадвиллин женгера. “Лезги газет”, 1997-йисан 8-август, ч.10).**

Гъа и фикир асасдиз къачуна Азербайжандин лезги нугъатар чирдайла рехъ ганвай бязи татугайвилерикай лугъуз жеда. КІвенКІве наречие, диалект ва нугъат вуч ятІа рикІел хкин: “Наречие сад хътин са шумуд диалект акатзавай диалектологиядин уълчме я. Са чІалан чеб-чпиз мукъва къве диалектди ва гзаф диалектри са наречие арадал гъида... Нугъат: 1) са тайин тир чкадиз хас халкъдин рахунар; 2) диалектология илимдин уълчме... Наречияр диалектрикай жеда, диалектар – нугъатрикай” **(А.Г.Гуълмегъамедов. Лезги чІалан словарь. II ктаб. Магъачкъала, 2005, ч. 87- 88, 99).**

Гъа инал лугъун хъи, къуба наречие, адан диалектар ва нугъатар тупІалай ийизвай ксари фад-фад и терминар акадарзава. Наречидиз гагъ диалект, гагъни нугъат лугъузва. Къуба райондин лезги нугъатрикай рахадайла анжах Хъимил, Куъсет, Уъшгъун, Куъпчал ва КъечІреш хуърер фикирда къазва. М.М.Гъажиева Къуба районда 6 лезги хуър авайди къалурнава **(М.М.Гаджиев (Из лингвистического наследия). Составитель: А.Г.Гюльмагомедов. Махачкала, 1997, ч. 50).** Аки акъатзава хъи, Къуба районда чахъ авайди анжах и хуърер я. Алимди райондин Чехи лезги хуърер тир Дигагъ, Алимамедуба, Давудуба, Куъгъне Куъсет (Владимировка), Куъсет Къазмаяр, Еленовка (гилан

Гъажие Гъуьсейинли), Хъимил къишлах ва маса хуърер рикІелай ракъурнава.

Санлай къачурла, икъван гагъди чІалан алимри къуба наречидин уънуъгъ, ТИгъир, хъимил, лакар, уъшгъун, кузун, манкъулидхуър, хъил нугъатрихъ галаз алакьалу гъакъикъат дуъздадал акъуднава. Чи фикирдалди, къуба наречидин бязи нугъатар М.М.Гъажиева генани дериндай чирнава. Ада сифте яз виликан Къуба уезддин чилерал къве диалект: къуба ва хъимил-куъсет диалектар алайди къейд авунва. Алимди къуба диалект къве Чехи группадиз пайзава: 1) юкъван хуърерин (Хъил, Ясаб, Гадаційихуър ва мсб.) нугъатрин группадиз ва 2) Кузун дередин ва КІцар райондин кефер-рагъакІидай патан хуърерин группадиз.

Чна фагъумзавайвал, алимди “Кузун дередин хуърер” хъиз къалурнавай группадиз “Уънуъгъ дередин хуърер” лугъун генани дуъз я. Тарихдин чешмейра и чкадин тІвар “Уънуъгъ дере” хъиз гъатнава. XIX-XX виш йисарин документра къалурнавайвал, Уънуъгъ дередик 9 хуър – Уънуъгъ, Кузун, Зиндан Муругъ, Четкуън, ЧакІар, Вини Лакар, Суважал, Хурай ва Лацар акатзава. 1886-йисал къведалди анжах лезгидалди рахазвай Вини Лакар, Суважал ва Хурай гила гъамни азербайжан чІалал рахазва. **(Килиг: Свод статистических данных о населении Закавказского края, извлечённых из посемейных списков. Тифлис, 1893).**

Алимди Уънуъгъ дередин хуърерин рахунар къуба диалектдик акатзавайди къейд авунва. Амма им гъакъикъатдив къадай фикир туш. Адан Къуба уезддин чилерал къуба ва хъимил-куъсет диалектар дуъшуъш жезва лагъай фикирдихъ чунни шерик я. Анжах, чи фикирдалди, ана пуд лагъай диалект – КІцар диалектни ава ва Уънуъгъ дередин хуърерин рахунар гъа и диалектдик акатзава. Гзаф йисара къуба нугъатар дериндай чируни чун лезги чІалан илимда сифте яз ихъгин нетижадал гъана ва чна жуван монографияда къуба наречидин пуд диалектдалди рахазвай хуърерин къилди сиягъар тукІуърна чапна **(Килиг: Муъзеффер Меликмамедов. Лезги чІалар. Баку, 2008, ч. 416-422).**

Гъа инал лугъун хъи, маса машгъур лезги алимди, профессор У.А.Мейлановади Уънуъгъ дередин хуърерин рахунар кузун диалектдик акатзавайди малумарнава. Адан фикирдалди, “къуба наречие къуба, кузун диалектрикай ва мадни са шумуд диалектрикайни нугъатрикай ибарат я” **(Килиг: У.А.Мейланова. Лезгинский язык. В кн.: Языки Дагестана. Махачкала-Москва, 2000, ч. 152).** И фикирдихъ галаз рази хъунухъ мумкин туш. Вучиз лагъайІа Уънуъгъ хуъръун хъиз, Кузун хуъръун рахунарни къилди диалект ваъ, нугъат я. Муъкуъ патахъай, къуба наречие “са шумуд диалектрикай” ваъ, анжах пуд диалектдикай ибарат я – къуба, КІцар ва хъимил-куъсет диалектрикай.

Муъзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

ЛЕЗГИ ПОЭЗИЯДИН МЯРЕКАТ

Алай йисан 26-декабрдиз Магъачкъалада, тарихдин «Урусат – зи тарих» паркуна лезги шииратдин йикъаз талукъарнавай мярекат чи халкъдин сейли шаир, гьикаятчи, композитор, Бакуда лезги чӀалал акъат-завай «Самур» газетдин кьилин редактор, кинорежиссер, Азербайжан Республикадин медениятдин лайихлу кьуллугъчи Седакъет Къайинбеган руш Керимовадин юбилейдин мярекат кьиле фена. Ам лезгийрин милли медениятдин федеральный дережадин автономиядин (ФЛНКА) «Милли кӀвачел акъалдарунин» фондунин куьмекдалди арадиз гъанвай. Къейд ийин хьи, и юбилейдин няни 2023-йисуз лез-

ги халкъдин медениятдин уьмуьрда кьиле фейи къетӀен вакънайрикай садаз элкьвена.

Лезги шииратдин йикъаз талукъарнавай мярекатдин кьилин игит Седакъет Керимова тиртӀани, анал алатай йисуз юбилейр къейд авур лезги халкъдин са шумуд шаир – Нуреддин Шерифов (140 йис), Хуьруьг Тагъир (130 йис), Шагъ-Эмир Мурадов (110 йис), Шихнесир Къафланов (100 йис), Сажидин Саидгъасанов (90 йис) ва Мердали Жалиловни (80 йис) рикӀел хкана. Абурун портретар залдин сегънеда тукӀурнавай чӀехи баннердал акъуднавай. Гъа шаиррин шиирар Магъачкъаладин 11-гимназияда лезги чӀалан муаллим Индира Амахановади тарс гузвай аялрин са кӀеретӀди гзаф фасагъатдиз кӀелна.

Межлис кьиле тухузвай Гуьллер Камиловадини Владик Батманова юбилейдин мярекат ачухун патал ФЛНКА-дин регъбер Васиф Гъасановаз сегънедиз эверна. Ада юбилейрдив ва залда кӀватӀ хъанвайбурув миллетрин алакъайрин

жигъетдай Россиядин Президентдин патавай Советдик квай Ариф Керимован патай тебрикдин гафар агакьарна.

Гуьгъуьнлай мярекатдиз атанвай гуьрметлу мугъманриз гаф гана. Абурун арада Дагъустандин Халкъдин Собранидин депутат Имам Яралиев, РД-дин Ичтимаи палатадин кьил Азизбег Черкесов, РД-дин Гьукуматдин Председателдин заместитель Нариман Абдулмуталибов, РД-дин милли сиясатдин ва диндин крарин рекъай министр Энрик Муслимов, Россиядин халкъарин кӀвалин директордин меслятчи Тимур Мугъамедов, ДГПУ-дин професор Шайдабег Мирзоев, и цӀарарин автор – Дагъустандин Кхъирагрин КӀватӀалдин секретарь ва лезги эдебиятдин хилен регъбер, Дагъустандин халкъдин шаир Хуьруьг Тагъир хва, таржумачи-шаир Максим Алимов ва масабур авай.

Мярекатдин мугъманрикай сад тир, Волгограддай и мярекатдиз атанвай Гьилал Аскерова вичин чӀехи буба, лезгийрин тӀвар-ван авай шаир, Азербайжанда сифте яз лезги чӀалал газет арадал гъайи Нуреддин Шерифовакай кхъена чапдай акъуднавай ктабдикай ихтилатна. Седакъет Керимовадикай рахадайла, ада ам фадлай «Дагъустандин халкъдин шаир» тӀвар гуниз лайихлу тирди къейдна ва РД-дин кхъирагрин Союздивай, республикадин гьукуматда кӀвалахзавай чи халкъдин векилривай и месэла гъялуни карда куьмек гун тӀалабна.

РФ-дин лайихлу артист, Дагъустандин халкъдин артист, СтӀал Сулейманан тӀварунихъ галай Лезги театрдин актер

Абдуллагъ Гъабибова Седакъет Керимовадин «Лезгинкадал илига» шиир эсерлувилелди кӀелна. Адахъ галаз санал сегънедиз экъечӀай Лезги театрдин директор Динара Эминовади милли театрдин коллективдин патай С.Керимовадиз юбилей мубаракна.

Мярекат гафарни макъамар С.Керимовадиз махсус тир манийри мадни гурлу авуна. Манийр тамамарайбурун арада Дагъустандин халкъдин артист Роза Максумова, Азербайжандай атанвай Решад Ибрагъимов, Жавагъир Абдулова, Эльвина Гъейдарова, Роза Гъажимурадова ва Агъмед Къурбанов авай.

Мугъманри багъишнавай цуькверин юкъва авай Седакъет Керимовади, вичиз хайи югъ тебрикиз атайбуруз рикӀин сидкъидай сагърай лагъана. Ада гъакӀни мярекат арадиз гъуник чӀехи пай кутур вирибуруз кьилди сагърай лагъана.

Гуьгъуьнлай ада мярекатда иштиракъайбурун са къадар суал-ризни жавабар гана. Къведай йисарин планриз ва лезги шииратдин гележегдиз талукъ суалриз жаваб яз, С.Керимовади лагъана:

– Етим Эмина, СтӀал Сулеймана, Хуьруьг Тагъира ва лезги поэзиядин маса устадри шииратдин багъда акӀурнавай къелемри, абурун цӀирери виниз тир бегъер тагана жедани? Зун чӀалахъ я хьи, чи эдебиятдиз атанвай жегъилрихъ зурба агалкъунар жеда...

С.Керимовадин «Чун лекъер я» шиирдикай мярекатдал гзафбуру чпин фикирар лагъана. Лекъ лагъайла, фикирдиз цава азаддиз лув гузвай къуш къевезва. Амма шаирдин кьилин фикир инсан тек са къушрав гекъигун туш. Ина ихтилат

къилихрикай физва, лекърен къамат чи халкъдиз хас ярж, лишан я. Мисал яз, лиф – ислягъвал, къуьр – кичӀевал, сикӀ – амалдарвал... Лекъ лагъайтӀа, къегъалвал я.

Фикир виридалайни гзаф шиирдин эхиримжи къве цӀарцӀи желбзава: «Чун лекъер хъиз рекъин герек!» КӀелзавайда фагъумзава: лекъ гъикӀ рекъизва? Лекъ халис итим хъиз рекъизва, итим – халис лекъ хъиз.

* * *

Къейд ийин хьи, Седакъет Керимовадин юбилейдиз талукъарнавай мярекатар 27-декабрдиз СтӀал Сулейманан районда давам хъана. Къасумхуьрел, И.Тагъирован тӀварцӀихъ галай медениятдин дараматда шаирдин гуьрметдай чӀехи мярекат кьиле фена. Ана СтӀал Сулейманан райондин кьил Саид Темирханова, ФЛНКА-дин кьил Васиф Гъсанова, чкадин администрациядин, интеллигенциядин векилри, шаирри, гъикаятчийри, муаллимри, милли эдебиятдал рикӀ алай ватангълийри иштиракна.

Мярекатдал рахайбуру Седакъет Керимовадин уьмуьрдин ва яратмишунрин рекъикай чпин фикирар лагъана, адан шиирар кӀелна, манийр лагъана.

Максим АЛИМОВ,
Дагъустандин Кхъирагрин
КӀватӀалдин секретарь,
лезги эдебиятдин хилен регъбер

«QAFQAZ QIYAMI»

1920-1940-cı illərdə Qafqazda baş vermiş hadisələrlə əlaqədar Rusiya Federasiyasının Dövlət Arxivində və Rusiya Dövlət Hərbi Arxivində saxlanan materiallar arasında “Qafqaz qiyamı” ilə bağlı sənədlər xüsusi yer tutur. 1920-1925-ci illərdə qafqazlıların Sovet hakimiyyəti əleyhinə qaldırdıqları irimiqyaslı üsyanı bolşeviklər “Qafqaz qiyamı” adı ilə siyasi banditizm adlandırmışdılar. Halbuki sənədlər o vaxt bütün Şimali Qafqaz əhalisinin və Cənubi Qafqazın bir hissəsinin bolşevik hakimiyyəti

yəti ilə geniş mübarizəyə qalxdığını göstərir.

1920-ci ildə hərəkət bütün Dağıstanı və Şimali Azərbaycanı, 1921-1924-cü illərdə Dağlı Respublikasını (Kabarda-Balkariyanı, Karaçi vilayətini, Çeçenistanı, Şimali Osetiyanı və İnquşetiyanı) bürümüşdü. Dağıstanda 10 mindən çox silahlıya rəhbərlik edən İmam Nacmuddin Qotsinski və İmam Şamilin nəvəsi Səid bəy əhalini Sovet hakimiyyətini devirməyə, yerli şəraitə uyğun

TARIXİN İZİ İLƏ

ədələtli hökumət qurmağa çağırırdı. Şimali Azərbaycanda Möhübəli əfəndi Kuzunvinin və Hatəm ağa Cağarvinin 3 minlik dəstəsi Qızıl Ordu hissələrinə qarşı döyüşür, onları Bakıya buraxmırdı.

Arxiv sənədlərində göstəriləndi kimi, “Çeçenistanda və Dağıstanda əhali başdan-baş silahlanmışdı, hətta 12-13 yaşlı yeniyetmələrin də tüfəngi və tapançası vardı”. Vəziyyətin ağırlaşdığını görəndə Stalin ordu generalı, milliyətcə ləzgi olan

dağıstanlı Məhəmməd Hüseynov (Mixail Lezgintsevi) “Qafqaz qiyamı”nı yatırtmağa göndərmək istədi. Lakin o vaxt dünyanın ən gənc ordu generalı sayılan Məhəmməd Hüseynov qafqazlıları qırmaqdan imtina etdi. Bunu yaddan çıxarmayan Stalin 12 ildən sonra, yəni 1937-ci ildə SSRİ-nin ilk hərbi maliyyə komissarı olan M.Hüseynovu həbs edərək sürgünə göndərdi. Qafqazlılardan qisas almağı isə qəddarlığı ilə seçilən Şimali Qafqaz Hərbi Dairəsinin komandanı İeronim Uboreviçə əmr etdi.

ВИРИНИЗ СЕЙЛИ Я

Алай йис тIвар-ван авай лезги композитор, Азербайжандин ва Дагъустандин халкъдин артист Эльза Ибрагъимовадин 85 йисан юбилейдин йис хъиз кылииз акъатзава. Чи республикада адан манийриз талукъарнавай цIудралди концертар кыле фена. 400-елай гзаф рикIелай тефир манийрин, “Афет”

ва “Кузвай лайляя” тIварар ганвай операйрин, пьесайрин, романсрин, фортепиано патал концертрин автор тир Эльза Ибрагъимова вириниз сейли я ва ам дуьньядин машгъур композиторрихъ галаз са жергеда ава.

Францияда 500 агъзур тираждалди Э.Ибрагъимовадин шикил алай маркаяр чапнава. Азербайжандин Баку, Къуба,

КцIар, Хачмаз, Гъажикъабул, Астара, Дагъустандин Дербент ва Магъачкъала шегъерра куьчейриз композитордин тIвар ганва.

Дагъустандин гъукуматдин тIлабуналди композитордин 80 йисан юбилейдихъ авсиятда “Эльза Ибрагъимова” тIвар алай гимн раснай. Туьркияда залзала хъайи вахтунда а уьлкведиз гъа гимиде аваз 10 агъзур тонндилай гзаф эцигунрин материалар тухванай.

Виридалайни рикIел аламукъдай вакъайрикай сад ам я хъи, Азербайжанди Шуша эрмени чапхунчийрикай азад авур вахтунда ана гъалибвилдин гимн хъиз Э.Ибрагъимовадин “Эй, Ватан!” мани лагъанай.

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЪАНАЙ...

- Чижрев агатайди цуькведа жеда, вакIав агатайди къарада.
- Гъуьлдан винелай хада, инсан къеняй.
- Гъам чIугуртIа, дагъни уьцIуьда.
- ЦIунни вацIун арада гъахъмир.
- Туьрди хъиз, иливарни авуна кIанда.
- ЧIал акъулдин булах я, акъул – чIалан дамах.
- Вири таб я, илим – гъахъ.
- Дидедиз хцин гъунар фад акваз кIанда, бубадиз гъар берета.
- Гъуьр авачир кIвале сафунин дяве ава.
- Патанбуруз гуж, жуванбуруз акъул кълура.
- Садрани жуваз гзаф чиде лугъумир, валайни гзаф чидайбур ава.
- Къарагъардай чкадал ацукъмир.
- Чарадан къажгъандиз килигна жуван цIиб хамир.
- Тимил рахух, гзаф яб це: сив сад я, япар къвед.
- Алерар гатуз, ругунар хъуьтIуьз гъазура.
- ЧIал рахайла иер я.
- Гзаф акъул авайдаз душманарни гзаф жеда.
- Къегъал женгина, дуст кIеве авайла чир жеда.
- Мез ава агуддай, мез ава – къакъуддай.

АГАЛКЪУНАР

Играми редакция! Лезгийр кIелунални илимдал гзаф рикI алай халкъ тирди гзаф алмри лагъанва. Куьне ни са шумуд йис инлай вилик газетдин са чиниз азербайжан чIалал «Лезгийр виридалайни гзаф кIелнавай халкъарикай я» тIвар ганвай макъала акъуднай ва кхъенай хъи, лезгийри Россиядин 180 халкъдикай кIелнавай халкъарин сиягъда 5 лагъай чка къазва. Им лугъуз тежедай къван чIехи агалкъун я.

Аквазвайвал, чахъ тарихда шумудни са илимдин корифеяр хъанай ва гилани авазва. Гъатта лезги районрин чара-чара хуьрера цIудралди алмрин хизанар арадиз атанва. Ихътин са шумуд несил ва хизан рикIел хкиз кIанзава. Дагъустандин СтIал Сулейманан райондин Алкъвадар хуьруьн Алкъвадаррин несилдай 1 адмирал, 5 академик, 6 илимдин докторар, 11 илимдин кандидатар акъатнава. Абурукай 5 кас Сталинан

ва СССР-дин Гъукуматдин премийриз, 5 кас Ленинан ордендиз, 6 кас Социализмдин Зегъметдин Игит гъуьрметдин тIварцIиз лайихлу хъана.

Къурагъ райондин Штул хуьряй тир Гъусейноврин несилдай 1 армиядин генерал, 2 адмирал, 5 академик, 12 илимдин докторар, 14 илимдин кандидатар акъатнава.

Чахъ вири дуьньядиз сейли ихътин гзаф алмар ава. СССР-дин сад лагъай атомдин гимидин кылин конструктор, контр-адмирал, техникадин илимдин доктор, академик, СССР-дин Гъукуматдин ва Ленинан тIварунихъ галай премийрин лауреат, Социализмдин Зегъметдин Игит, къведра Ленинан орден къачур Гъенрих (Исрафил) Гъасанова Сталинан тапшуругъдалди дуьньяда сифте яз цин кIаникай фидай гимияр патал виридалайни мягъкем металл акъудначирни? Чи маса корифейди –

армиядин генерал Мегъамед Гъусейнован (Лезгинцеван) хва, техникадин илимдин доктор, академик, адмирал ва кхъираг М.Г.Лезгинцев 70 къван илимдин цIийи акъуднавай крарин автор туширни? Болгарияда ва Вьетнамда рангадин металл гъасил авунин бине гъада кутуначирни?

Играми редакция! Ихътин делилар рикIел хкуналди заз жуван ихтилат чи мектебрал гъиз кIанзава. Чи мектебра гузвай тарсар хъсан еридинбур тир-вилай, чи педагогри кIелзавайбурун къайгъу чIугвазвайвилай, аялри лагъайтIа, рикI алаз кIелзавайвилай ихътин чIехи агалкъунар арадиз къезва. РикI шадардай кIвалах ам я хъи, Дагъустандин лезги района вири Россиядиз чешне кълурзавай юкъван мектебрин къадар къвердавай пара жезва. Ихътин мектебрикай сад Ахцегъ шегъердин 2-нумрадин юкъван мектеб я. И

чирвилерин кархана гъеле 2006-йисуз уьлкведин «Чирвилер» программадин 1 миллион манатдиз лайихлу хъанай. Гъам и, гъамни шегъердин маса мектебрин 6 муаллимдин гъарадаз Россиядин Федерациядин Президентдин 100 агъзур рубльдин премияр ганай.

2013-йисуз анжах Ахцегъ, СтIал Сулейманан, Къурагъ ва Докъузпара района вири Россиядиз чешнелу тир юкъван мектебрин къадар 10-далай гзаф тир. ЦIуд йис алатайдалай къулухъ, яни 2023-йисан эхирда Мегъарамдхуьр ва Хив районрин галаз чи ихътин мектебрин къадар 30-дав агакънава. Им чIехи агалкъун я. Авайвал лагъайтIа, гележегда чи вири юкъван мектебар чешнелубур жедайдан чIалахъ я чун.

Тамилла БЕКЕРОВА,
Дагъустан Республикадин
Дербент шегъер

ГУЬНГУЬНА ТВАДА

Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиева и йикъара къабулай серенжемдив къадайвал, виликай къвезмай 2024-йисуз Къуба райондин “Къырмызы къесебе” поселокдай КцIар райондин Къуьхуьруба хуьруьз тухванвай рехъ цIийи кыилелай гуьнгуьна твада. 22 агъзур агъалияр яшамыш жезвай 11 хуьруьз къуллугъзавай и рехъ туькIуьр хъувун патал Азербайжандин Автомобилдин Рекъерин Агентстводиз сифтедай 1,5 миллион манат пулунин такъатар чара ийида. Рехъ чкадиз хкун патал республикадин талукъ идарайриз ва Азербайжандин Министррин Кабинетдиз тапшуругъар ганва.

ХУЬРЕР КВАХЪНА

Са берета гилан Закъатала райондин чилерал лезгийрин Агъабур, Къиркъилар, Вино Тала, Лекъ Тала хътин къадим хуьрер алай. Тарихдин чешмейра кълурнавайвал, XVIII асирдал къведдалди ина 20-дав агакъна лезги хуьрер авай. Гъавилай урусрин фельдмаршал Паскевича ва маса генералри чпин рапортра ва малуматра и чкадин тIвар Лезги – Жар вилайет хъиз кълурнай. Урус генералри бязи хуьрер цIай яна канай ва и кардалди чпихъ галаз женг чIугвазвай лезгийр муьтIуьгъариз алахънай. Гъа икI, хуьрерни квахънай, абурун тIварарни.

Советрин девирда Закъаталадай 8 лезги хуьр Дагъустандиз куьчарнай. 1952-йисан тек са вацран къене Шеки, Къах, Закъатала ва Балакен районрай 1500 лезги чпин хуьрерай акъудна суьргуьн авунай.

ЧИ МЕДРЕСАЯР

Къафкъаздин келунални илимдал виридалайни гзаф рикI алай халкъарикай тир лезгийрихъ гьеле IV виш йисара мектебар авай. Академик А.Е.Крымскиди X виш йисарин араб тарихчийрин эсеррал бинелу яз 1934-йисуз гайи малуматрай, тарихдин илимрин докторар А.Шихсаидован ва Р.Магомедован эсеррай, гьакIни къадим чешмейрай малум жезвайвал, X асирда лезгийрин Мукьвал Шаркъ ва Юкъван Шаркъ патан уьлквейрихъ галаз илимдинни медениятдин рекъяй алакъяар авай ва вири чIехи лезги хуьрера медресаяр кардик квай.

XIII асирда Зекерия ал-Къазвиниди чIехи везир Низам ал-Мулк ал-Гъасана лезги хуьрера кардик кутунвай медресайрикай, анра лезги ва араб чIаларал тарсар гузвайдакай, арабрин са шумуд къиметлу ктаб лезги чIалаз элкьюрнавайдакай кхьенай. Адал къведалди араб тарихчийри лезгийрин уьлкведа математикадин, астрономиядин, философиядин ва медицинадин илимар вилик фенвайди къилди къейд авунай. Тарихчийри гьакIни юкъван виш йисара Лезгистанда ва къецепатан уьлквейра яшамаш хъайи цIудралди машгур лезги алимрин гьакъиндай малумат ганва.

Авайвал лагъайтIа, гзаф вахтунда лезги хуьрера медресаяр чи машгур алимри ва шаирри, гуьгъуьнлай маарифчийри кардик кутунай. XIX асирда Шейх Мегъамед Ярагъвиди, Мирза

Али эфенди ал-Ахтыди, Гъажи Абдулагъ эфендиди, Агъамирза Къеанвиди, Гъасан Алкъвадарвиди, Къазанфер бег Мамрачвиди ва маса алимри кардик кутур медресаяр вириниз сейли хъанай. Къафкъаза муьруьдизмдин бине кутур, Имам Шамилан муаллим хъайи Шейх Мегъамед Ярагъвиди Ярагъ-

рин хуьре кардик кутур медресадиз «Къафкъаздин араб чIалан академия» лугъузвай.

Гуьгъуьнлай Гъажи Абдулагъ эфендидин медресади «Араб чIалан ва диндин тушир илимрин академия» лагъайтIвар къачунай. 1833-йисуз Мегъамед Ярагъвидин руш Гъафизат къачуна мехъерар авур Гъажи Абдулагъ эфендиди Ярагърин медресади чирвилер къачурдалай къулухъ вичин хайи хуьре медреса кардик кутунай. Ам чи машгур алим Гъасан Алкъвадарвидин буба тир. Гъажи Абдулагъ эфендидин медресадиз Къафкъаздин чара-чара вилаятрай келун патал гзаф жегъилар къевезвай. Гуьгъуьнлай Гъасан Алкъвадарвиди ачухарай медреса Къафкъаз-

дин виридалайни хъсан медресайрин жегъедик акатнай.

Тарихдай малум тирвал, тIебиатди Гъасан Алкъвадарвидиз алааматдин алакьюнар бахшнавай. Гьеле 3 йиса аваз бубади адаз тарсар гузвай. 13 йиса авайла ада лезги, араб ва туьрк чIаларал дерин метлеб авай шиирар кхъизвай. Сифте бубадивай чирвилер къачур жегъил келун давамарун патал вичин халу, машгур алим Гъажи Исмаил эфенди ал-Ярагъидин медресадик экечIнай. Инаг акъалтIарайдалай гуьгъуьниз ам Мирза Али ал-Ахтыдин къилив фенай. А вахтунда диндин тушир илимар виридалайни хъсандиз Мирза Алидин медресади чирзавай. Инаг куьтгъай Гъасана вичин чирвилер мадни артухарун патал югъди-йифди илимдин ктабар келзавай. Вад чIалал – лезги, араб, фарс, азербайжан ва туьрк чIаларал эсерар кхъизвай Алкъвадарвидиз урус ва татар чIаларилар гъейри Дагъустандин халкъарин 12 чIални хъсандиз чидай. А чIавуз неинки Дагъустанда, гъатта вири Къафкъаза икъван чIалар чидай къвед лагъай кас авачир.

Чи машгур алимди 1883-йисуз суьругъундай хтайдалай къулухъ вичин хайи хуьре кардик кутур медресади аялриз кел-кхъинилай гъейри математика, дуньядин тарих, Дагъустандин ва Урусатдин тарих, география, физика, астрономия ва маса илимарни чирзавай. Иниз Дагъустандин ва Азербайжандин

чара-чара хуьрерай келун патал гзаф жегъилар къевезвай.

Гъасан Алкъвадарвидин «Асари-Дагъустан» ктаб урус чIалаз элкьюрай адан хва тарихчи Али Гъасанова вичин бубадин медресадин гьакъиндай икI кхьенай: «...Алкъвадаррин медреса пуд кIваликай ибарат тир. Аялри келзавай гуьжрейн гъар садаз къецихъай къведай къилдин раклар авай. Чиле са гъасир, муькуь патара лит ва гъаркуь рухвар вегъенвай. Келзавайбур ина чпин мес-яргъан, хуьцуьган, кIурт, тарсарин ктабар ва недай суьрсет гъана яшамаш жезвай... Адет яз гъар гуьжреда виридан пай кваз къачунвай стол жедай, фу чурун патал гъар садавай тайин къадар гуьр кIватIна са дишегълидид вугудай, чразвайдаз вичизни фу жедай, пулсуз муталлимризни чразвай.

Умуми гьалда муталлимриз (келзавайбуруз) куьмек гун мажбур яз гьисабзавай. Хуьруьнбуру абуруз тамай кIарасар гьидай... Техилар кIватI хъийидайла муталлимриз закятдин пай къевезвай. ГьакI ятIани абуру кесибдиз яшамаш жезвай...

Тарсар чирун ва келун муаллимдин кIвале жезвай, муталлимар нубатдалди къилди-къилди къведай, анжах бязи вахтара къвед ва я пуд кас санал атана, пудани са ктабдай тарс чирдай. Чехибуру гъвечибуруз пулсуз тарсар гъазуриз куьмекар гудай».

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

ДУЬНЬЯДА КРАП

ВИРИДАЛАЙНИ ЧIЕХИ ДАРАМАТ

Китайда дуньядин виридалайни чIехи кIвал эцигнава. Вичин яшайишдин чка 260 агъзур кв.метр тир и гзаф зурба дараматда 12 агъзур кIвал ава. Ханчжоу шегъердин меркезда эцигнавай цIийи кIвале 30 агъзур инсан, са гъвечи шегъердин вири агъалияр гьакъда. Са кIвал са вацра 550 доллардив кирида вугузва.

Дараматдин гъар мертебеда 50 тавхана ава. Къве гвавадин гъар са кIвале мугъманар къабулдай къве утагъ, кабинет, цIун кIвал, сантехникадин пIипI, айван, къве ксудай утагъ ава.

ЦИЙИ МИЛЛЕТ ИЙИЗ КIАНЗАВА

Британиядин король Карлаз ингилсикай пIапIрус чIугван тийир цIийи миллет ийиз кIанзава. Гьукуматди пIапIрус чIугунихъ галаз алакъялу тир азарлувилер сагъарун патал гъар йисуз 2,4 миллиард фунт харжзава. Парламентди гъазурнавай къарардив къадайвал, гила 14 йиса авай ва гъадалай гъвечи

аялриз сигаретар маса гурвал туш. Королди фагъумзавайвал, икI фейитIа, 2040-йисуз Британияда са жегъилдини пIапIрус чIугвадач.

I ПЕТРАН ГЪАРФАР

XVI виш йисарин эхирдалди урус кхъинрин текстера буш чкайрикай ва пунктуациядин лишанрикай менфят къачузвачир. Император I Петра кхъинриз цIийивал гъана. 1708-1710-йисара ада урус элифар цIийикIа туькIурна. Санлай гъарфарин иердиз, сад-садахъ къадайвал эскизар чIугуна. I Петраз урус чIалал чапзавай ктабар Европада ктабриз ухшар ийиз кIанзавай. Императорди гъарфарин эскизар туькIурайдалай гуьгъуьниз абурун кIватIал гъазурун патал белорус Илья Копиевичан Амстердамда кардик квай типографиядив вуганай. 1708-йисуз цIийи шрифтралди геометриядай тарсарин ктаб чапдай акъуднай.

I Петра сифте яз урус гъарфарандиз «э» гъарф, гьакIни чIехи ва гъвечи гъар-

фар гъана.

ШАИРРИН ХУЬР

Са береда «СССР-дин агъсакъал» тIвар къачур Михаил Калинин дидедиз хъайи Россиядин Тверь вилайтдин Вино Троица хуьр вичин шаирралди вириниз сейли хъанва. Исятда ина 20-далай гзаф шаирар ава. Эвел абурун къадар 11 тир. Вири шаирар дишегълияр я. Абурукай Елена Бархатовадин, Ольга Абразумовадин ва масабурун шиирар Россиядин къилин газетра ва журналра чап жезва.

1979-йисуз хуьруьн шаирри ина «Рифма» тIвар ганвай клуб арадиз гъана. И клубда алакьюнар авай 10 къван цIийи шаирарни арадал атана. Гъар къад инсандал са шаир гьалтзавай гъвечи хуьруьн къелемэгълийри гъам ина, гъамни вилайтдин маса хуьрера марагълу шиирдин нянир, эдебиятдин мярекатар къиле туьхуз халкъдиз урус поэзия кIанарзава.

КЪЕДАЛДИ ХВЕНВА

Китайдин кхъинрихъ 4700 йисан тарихар ава. Гьеле чи цивилизация авачир

вахтунда и уьлкведа гьукуматдин къуллугъ къун паталди имтигъанар гудай. Имтигъанрай акъатай касдилай гьакIни шиирар кхъиз алакъяна кIанзавай. Дуньядин гармония къатIузвачир касдивай гьукуматдин къуллугъни къилиз акъудиз жедач лугъудай. Китайвийри и адет къедалди хвенва.

СЕЙЛИБУРУН АЛАМАТАР

- Шиллера вичин драмаяр кхъидайла кIвачер къайи це твадай.
- Волтерани Дидроди туьнт кофе хъвана ахпа къелем гъиле къадай.
- Ибсена багъалу чехир хъвайидалай къулухъ кхъиз гатIундай. Анжах пуд лагъай рюмка хъвайила вичин гъиле гъатай вири газетарни чарар гудай.
- Илгъам атайла Лафонтен сятралди куьчейра къекъведай. И чIавуз ам патавай алатна физвайбур кваз такъуна ван алаз вич-вичик рахадай.
- Лев Толстой як недачир. Яргъи кух авай кIвачин къапар цун адан рикI алай пеше тир.
- Менделеев чемоданар расдай устIар тир. Ада вичин ярар-дустариз чемоданар багъишдай.

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ХВЕШИ ИЙИДАЙ ХАБАР

ДАГЪУСТАН РЕСПУБЛИКАДИН
ГЪУКУМАТДИН СЕРЕНЖЕМ

2023-йисан 26-декабрь, №694.

Магъачкъала шегъер

2024-йисуз Дагъустандин халкъдин шаир СтІал Сулейман дидедиз хъайи 155 йисан юбилейдиз гъазурвилер акун ва юбилей тухун патал агаъадихъ галай месэляяр гъял авун:

1. Дагъустандин халкъдин шаир СтІал Сулейманан 155 йисан юбилейдиз гъазурвилер акун ва юбилей кыле тухун патал кваллахдай группа тукъуьрун ва адак вужар акатзаватІа тестикъарун.

2. Кваллахдай группади 2024-йисуз СтІал Сулейманан 155 йисан юбилейдиз гъазурвилер акунихъ ва ам тухунихъ галаз алакъалу тир тедбирин план гъазурун ва тестикъарун.

3. Дагъустан Республикадин районрин чкадин кваллахар тухузвай идарайриз ва шегъерин округриз Дагъустандин халкъдин шаир СтІал Сулейманан яратмишунар теблигъ авунин крар кыле тухун теклифун.

СТІАЛ СУЛЕЙМАН

ТАПАН КОММУНИСТ

Инсанарин бязибуруз
Кланзавач инсанвал ийиз.
Гафар пара ширин къалуз,
Фикир туш хъсанвал ийиз.

Фагъумна за бязибуруз.
Кепекдихъ маса гуз абур,
Вичи вич къаз лап такабур,
Кланзава уьзденвал ийиз.

Дамах жада бязибурук,
Ажус кесиб кутаз хурук,
ГъаІ кутаз масад къурхудик,
Падишагъ, султанвал ийиз.

«Заз яшамис жез халкъди, ширар кхъиз
Етим Эмина чирна».

СтІал Сулейман

Чидач инсанвилин къайда,
Уьмуьр ракъуз гъаІ гъавайда.
Калхуз юлдашрин арада
ГатІунна шейтанвал ийиз.

Юзуриз гагъ-гагъ пІузарар,
КІуф хъуьрез, экъисиз сарар,
Ажубуруз гуз кичерар,
Вичи гъаІ уфтанвал ийиз.

Вич хинни яз, гъуьр хъиз акваз,
Яргъалай фекъир хъиз акваз,
Вич са умун къуьр хъиз акваз,
Чинеба «асланвал» ийиз.

Гафар пара ширин къалуз,
Ришвет къачуз, руфун дулуз,
ТІвар вичин партийный лугъуз,
Куьгъне Мурсал-ханвал ийиз.

Эй Сулейман, са-сад, са-сад,
Къулухъ тамир абрукай мад.
Регъуьн тавур къуьлуьн шагъад
Къачуз, регъуьхъбанвал ийиз.

Рикиел хуьх!

ИБАРАЙРИН МАНАЯР

Лезги чІала ибарайри кхъинриз метлебувални иервал гъизва, чІал фасагъатлу ийизва. Рахунра ва кхъинра ибарайрикай гегъеншдиз менфят къачун чІал хъсандиз чир хъунин лишан я. Чи редакциядиз чарар ракъурзавайбуруни ибарайрикай менфят къачузва. Ингъе бязибуруз абурун манаяр авайвал чизвач ва гъавилай гъалатІриз рехъ гузва. И татугайвал арадай акъудун патал чна агаъадихъ бязи ибараяр ва абурун манаяр гузва.

Аллагъдин варан – къанмаз.

Алидиз хух, дилидиз мух – гъарад са жуьреда гъилиз къачун.

Бишидаз ван хъун – алааматдин кар хъун.

Буьркъуьдаз экв кланзава – гъахъсузвал авуна, гъахъ тІалабзава.

Варар хкатайди – къилел мусибатар атайди.

Вилер алахъун – къизмиш хъун.

Гаф акатун – лагъайвал авун.

Гум галачиз кун – гзафни-гзаф дерт чІугун.

Гъилер куьсун – са кваллах ийиз гъевес амукъ тавун.

Гъабицан чухва – кар алакъ тийидай кас.

Гъеллеяр авун – алцурун.

Къацузма-цІарузма – акъул балугъ хъанвач.

Къавуз цІирт ягъун – са карни тийиз хъун.

Къили ван авун – акъуллу хъун.

КІан пад цавалдна – терсина, къилихъди.

КІвачериз куьс гун – катун, хъфин.

Лацу кІараб – девлетлу инсан.

Марсдин майдан – кукІунрин майдан.

Пемпе цавуз акъудун – гатун, кукІварун.

Псид кул – садазни гъисаба авачир кас.

Севре сувар – къенят тавуна тІуьн.

Сиве сав къун – чка атайла рахун тавун.

Хъеме къакъара хтун – кар ва я гаф къулухъ элкъуьрун.

Чилив сад авун – тамамдаказ уьцІуьрун.

Эзопан чІал – айгъамралди рахун.

КЪЕЦЕПАТАН МЕКТЕБРА

ЯКУТИЯДИН ХАРЫАЛАХ МИЛЛИ РАЙОНДА къадардиз тІимил халкъарикай тир эвенкар яшамис жезва. Ина куьчери маралбанрин аялри пуна-мектебра кІелзава. Ибур юкъван мектебрин филиалар я. Маралбанри лабар вегъенвай гъар са чкада ихътин мектебрал дуьшуьш жада. Гъар пунада са шумуд аялди кІелзава. Абурун къадар тІимил хъуниз килиг тавуна, гуьгъуьнлай адетдин мектебриз фидайла ихътин аялар чпин таяр-туьшерилай къулухъ амукъзавач.

Пуна-мектебрин аялар патал къилдин программаяр ава. Абуру кІвалин тапшургуьр Интернетдай къачузва. Виридаз

компьютерар ва Интернет авайвилай аялриз абурукай хъсандиз менфят къачуз чир хъанва.

***

КАНАДАДИН ТОРОНТО ШЕГЪЕРДИН са мектебда аялриз вуч кландатІани ийидай ихтияр ава. Ина къиметар эцигун, кІвалин тапшургуьр ийин авач. Тарсунин югъ гъикІ кыле тухудатІа, гъи тарсар гудатІа аялри чпи тайинарзава. Синифар яшунилай аслу яз ваъ, аялрин марагърилай аслу яз тукъуьрзава. Математикадилай гъейри ина кулинариядин, пластилиндикай затІар расунин, логикадин тарсарни гузва.

Муаллимрин къилин везифа – аялриз

манийвал тавун я. Мектебда са татугайвал хъайила, муаллимрикайни аялрикай хкъянавай комитетди и кар чирна гуьнгъуьна хузава. Мектеб идара авунин карда аялри мукъувай иштиракзава.

***

РАГЪЭКЪЕЧІДАЙ КОРЕЯДИН ПУСАН ШЕГЪЕРДИН къецепатанвияр патал мектебда эмигрантрин, гъаІни Кореядиз кІвалахиз атанвайбурун аялри кІелзава. Чкадин адетар чизвачирвилай гагъ-гагъ четинвилерал гъалтзава ва гъавилай ихътин аялривай гъасятда адетдин мектебра кІелиз жезвач. Гъа и кар фикирда къуна ана тарсар психологри гузва.

Психологри аялриз кІвенкІе и уьлкведин ацукъун-къарагъун, адетар чирзава. Гзаф аялрихъ гъасятда пуд чІал: корея, ингилис ва испан чІалар чирдай мумкинвал ава. И мектебдин программадик эмигрантрин хайи чІалаз ва медениядиз талуку тарсарни акатзава.

***

ЙЕМЕНДИН МЕКТЕБРА аялри 12 йисуз кІелзава. Ина гъар са аялди Исламдин руьгъда тербия гузва. Сад лагъай синифдилай ругуд лагъай синифдалди аялри «Аммаджуз» ва «Табарак» хуралай чирзава. ГъаІни кІелзавайбур Мегъамед пайгъамбардин уьмуьрдин рекъихъ галаз танишарзава.

«İTƏN GÜNDƏLİK» TAMAŞAÇILARIN İSTƏYİ İLƏ

2024-cü ilin yanvarın 11-dən etibarən Sədaqət Kərimovanın «İtən gündəlik» bədii filmi Azərbaycanın «Park Cinema» kinoteatrlarında nümayiş etdiriləcək. Qeyd edək ki, film ləzgi dilindən Azərbaycan dilinə dublyaj olunmuşdur. YouTube üzərindən bir il ərzində ləzgi dilində 1 milyon 242 404 dəfə izlənen, tamaşaçıların böyük rəğbətini qazanan bu filmin Azərbaycan dilində səsləndirilməsi izləyicilərin arzusu ilə həyata keçirilmişdir. Peşəkar aktyorlar tərəfindən dublyaj olunmuş film öz ekran həyatını yaşamağa hazırlaşır. Bu fürsəti qaçırmayın!

Baş rollarda:

Zafina Mirzəbəyova – Eleonora Abdullayeva

Leyla Saydumova – Rəhilə Ömərova

Məzahir Səlimov – Edgar Əmrəhov

Amil Mehtiyev – Anar Əhmədov

Nair Orucov

ТРАГИЧЕСКАЯ ЖИЗНЬ ЕСЕНИНА

щим вызовом власти стала его поэма «Страна негодяев» – так он называл в ней СССР. Один из главных героев этой поэмы – Чекистов-Лейбман, в котором без труда угадывается могущественный Лейба Троцкий. В ней Есенин охарактеризовал Гражданскую войну как «дикость подлюю и злую», сгубившую тысячи прекраснейших талантов:

*В них Пушкин,
Лермонтов,
Кольцов,
И наш Некрасов в них.*

*В них я.
В них даже Троцкий,
Ленин и Бухарин.*

*Не потому ль моею грустью
Веет стих,
Глядя на их
Невымытые хари.*

Есенин прекрасно понимал, что его ждёт за такие стихи от «немытых

харь», и писал, предчувствуя свою трагическую судьбу:

*И первого
Меня повесить нужно,
Скрестив мне руки за спиной,
За то, что песней
Хриплой и недужной
Мешал я спать стране родной...*

Чуть ли не единственным документальным доказательством самоубийства было прощальное стихотворение самого поэта. Однако его обнаружил Эрлих, называвший себя другом Есенина, а на самом деле бывший всего лишь крутившейся возле поэта шестёркой (и как уже давно установлено, тайным агентом ГПУ). Никак невозможно поверить в то, что поэт мог доверить ему своё трагическое «послание потомкам».

Андрей СОКОЛОВ,
«Литературная газета»,
8-14 ноября 2023 г.

Трагической оказалась судьба Сергея Есенина, которого нашли повешенным в номере гостиницы «Англетер» 28 декабря 1925 года в Ленинграде. Его смерть власти сразу объявили самоубийством, однако позднее стали известны подробности, благодаря которым многие исследователи сегодня считают, что поэт на самом деле был убит. Есенина убили, потому что он просто не мог не быть «ликвидированным», как говорили в те времена. Настоя-

ГАФАРГАН

Гулум	– гужлу, кьати
Зилик	– куьчери
Ифил	– шартI
Кава	– дуьа
Касис	– инсан
Кистик	– дили
Къаж	– кьал, дяве
Къаф	– амал
КьитI	– жаза
Панкь	– кьумпара
Пунукь	– куьк итим
Пшекь	– кьелечI лаваш
ШепI	– сун гьаларикай хранвай чанта
Ружь	– векьин чка
СинкIил	– регьуьн кIун
Тварк	– кIарасдикай раснавай кIута
Тергь	– вал-цаз
ТIвалак	– тIваларикай хранвай куткун
Тичи	– гьайвандин кIуф
ФетIер	– шараг (якIва жедай кукран пепе-шепIедин)
Хамзар	– мерейар
Цалархъан	– нуькIерин са жуьре
Черчи	– куьчебан
Чхрыхан	– хуьшрекан
ЭлецIун	– таьсирдик акатун
Эрел	– сагьлам
Ялкьаван	– дикьетсуз кас
Ясар	– кесиб кас

КВЕЗ ЧИДАНИ?

902-йисуз кхьенвай, лезгийрин тарихдиз талукьарнавай «Ахтынаме» ктабдин чин алимри са шумудра куьчарнай. Сифте яз ктабдин чин куьчарайди Ширвандин машгьур лезги алим Рафи Ширванви я. Ада «Ахтынамедин» чин 1296-йисуз куьчарнай.

***

Арабрин топограф ибн ал-Факигьа малумат гайивал, X асирда лезги чилерал архитектурадинни скульптурадин лугьуз тежедай кьван зурба чешнеяр алай. Ина инсанрин, асланрин, балкIанрин чIехи гуьмбетарни авай.

***

Дербент кьурдалай кьулухь арабри шегьер хазаррикай хуьн патал ина са шумуд меркез туькIуьрнай. Гьар меркез чкадин са халкьди хуьзвай. Виридалайни чIехи меркез лезгийрал ихтибарнай.

• 1131-йисуз Дербентда хьайи арабрин сиясатчи Абу Гьамид ал-Гарнатиди шегьердин агьалияр са шумуд чIалал рахазвайди малумарнай. Ада гзаф агьалияр рахазвай чIал хьиз лезги чIалан тIварни кьунва.

• Академик И.Ю.Крачковскийди

кхьизвайвал, машгьур лезги шаир Гьасана (Рабданан хва) 1684-йисуз XIII виш йисан классик Сааидин «Гуьль-стан» эсер лезги чIалаз элкьуьрнай.

• 1742-йисуз Надир шагьдин Дербентдивай 15 километр яргьа туькIуьрнай лагерда 12 агьзур фарс аскерди кашуникайни мекьивиликай азият чIугвазвай. Абурун командирри урус посолстводин кIвалахдар Братишеваз лезгийр чIехи женчи тирди хиве кьуна лагьанай: «ЦIуд фарс аскердивай са яракьлу лезгидин хура акьвазиз жезвач».

КцIарин Лацар хуьруьз физвай рехь

Баş редактор
Sədaqət KƏRİMOVA

www.samuronline.com
sedagetkerimova@gmail.com

- ✓ Вичин тарих тийижир халкь рекьиди.
- ✓ Са чIунукай гьал жедач, са тарцикай - там.
- ✓ Улам чир тавуна, вацIуз гьахьмир.

Ünvan: AZ 1073 Bakı,
Mətbuat prospekti,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
055-530-10-05